

I. Методологічні та наукознавчі проблеми доктрини кримінального права

DOI: 10.33498/opus-2020-02-017

Юрій Баулін

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
академік-секретар відділення кримінально-правових наук
НАПрН України,
професор кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
голова робочої групи з питань розвитку кримінального права
Комісії з питань правової реформи
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0725-8405>
ccu_baulin@ukr.net

Василь Тацій

доктор юридичних наук, професор,
академік НАН України, академік НАПрН України,
Герой України, почесний президент НАПрН України,
ректор Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6015-3058>
rectorat@nula.edu.ua

УДК 343.2:001.5(477)

ЗАВДАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлено основні завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. Відповідно до Указу Президента України “Питання Комісії з питань правової реформи” у складі цієї комісії утворена робоча група з питань розвитку кримінального права, перед якою поставлено завдання – оновити кримінальне законодавство України. Згідно з цим завданням робоча група опрацьовує три кодекси про відповідальність за публічні правопорушення, а саме: Кримінальний кодекс, Кодекс про проступки і Кодекс про адміністративні порушення. Важливою умовою виконання цього завдання є наукове забезпечення законопроектної роботи.

Метою статті є формулювання завдань вітчизняної кримінально-правової науки в забезпеченні якісної підготовки зазначених кодексів.

© Юрій Баулін, Василь Тацій, 2020

Юрій Баулін, Василь Тацій

Основні результати дослідження полягають у формулюванні та обґрунтуванні 17 напрямів наукових досліджень для якісного наукового забезпечення підготовки нових кодексів. Серед яких: забезпечення кримінологічної, соціальної та міжнародно-правової відповідності нового кримінального законодавства України сучасним викликам злочинності; дослідження проблем відповідності кримінального законодавства вимогам Конституції України; забезпечення відповідності змістовного наповнення кримінально-правових норм потребам демократичного суспільства; забезпечення науковими дослідженнями обґрунтування змін до майбутнього Кримінального кодексу України, пов'язаних із відмовою від положень, які не відповідають вимогам сучасності; створення концепції та її втілення у тексти законів щодо відповідальності за публічні правопорушення; дослідження корупційних ризиків при встановленні та застосуванні кримінального закону; дослідження захисту інтересів потерпілого від злочину; запровадження широкого застосування покарань (стягнень), не пов'язаних з ув'язненням, а саме альтернативних заходів і, перш за все, інституту пробації.

У висновку зазначається, що концентрація зусиль науковців на визначених напрямках наукових досліджень дасть змогу підготувати майбутнє законодавство про відповідальність за публічні правопорушення, яке відповідатиме викликам сучасності.

Ключові слова: реформування кримінального законодавства; кримінально-правова наука; напрями наукових досліджень; відповідність сучасним викликам.

У статті висвітлено основні завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. Відповідно до Указу Президента України “Питання Комісії з питань правової реформи” (далі – Указ)¹ у складі цієї комісії утворена робоча група з питань розвитку кримінального права, перед якою поставлено завдання – оновити кримінальне законодавство України. Згідно з цим завданням робоча група опрацьовує три кодекси про відповідальність за публічні правопорушення, а саме: Кримінальний кодекс, Кодекс про проступки і Кодекс про адміністративні порушення. Важливою умовою виконання цього завдання є наукове забезпечення законопроектної роботи.

Метою дослідження є формулювання завдань вітчизняної кримінально-правової науки в забезпеченні якісної підготовки зазначених кодексів.

Після набуття Україною незалежності на її теренах 10 років (1991–2001 рр.) був чинний Кримінальний кодекс України 1960 р. із змінами та доповненнями², а з 1 вересня 2001 р. і дотепер – Кримінальний кодекс України (далі – КК України)³. Порівняно з попередніми кримінальними

¹ Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019>> (дата звернення: 21.01.2020).

² Кримінальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. № 2000-05 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>> (дата звернення: 21.01.2020).

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> (дата звернення: 21.01.2020).

законами КК України чинний лише трохи більше ніж 18 років. Попередні кримінальні закони (1927 р. і 1960 р.) у середньому були чинними вдвоє довше за нинішній КК України і пережили періоди радикальних змін у суспільстві й державі (Жовтневий переворот, нова економічна політика, колективізація, індустріалізація, утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), Конституція СРСР 1936 р., масові репресії, Голодомор 1932–1933 рр., Друга світова війна, повоєнні роки, Голокост, “холодна війна”, період застою, відлига, перебудова, демократизація країни, розпад СРСР, утворення окремих держав на теренах колишнього СРСР (Співдружності Незалежних Держав), зміна форм власності, перші ринкові перетворення, формування самостійного управлінського апарату тощо).

Чинний КК України був підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України на чолі з одним із авторів цієї статті В. Тацієм. Нормативно-правовий акт розробляли майже 9 років. Ця доволі тривала підготовка була обумовлена необхідністю формування нової системи права України, побудованої на принципах, проголошених у Декларації про незалежність України 1990 р., та приведення його положень у відповідність до вимог Конституції України⁴, проходження оцінки міжнародних експертів, врахування міжнародних зобов’язань України, лінгвістичної експертизи тощо. КК України зберіг наступність класичних інститутів кримінального права: поняття злочину як підстави кримінальної відповідальності; визнання суб’єктом злочину лише фізичної особи; збереження принципу відповідальності лише за наявності вини; розвиток інститутів незакінченого злочину і злочину, вчиненого у співучасті; розширення кола обставин, що виключають злочинність діяння; визначення дванадцятьох видів покарань і правил їх призначення, а також інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання, судимості; поділ злочинів в Особливій частині КК України на розділи залежно від цінності об’єктів кримінально-правової охорони: злочини проти основ національної безпеки, людини, суспільства, держави та міжнародного правопорядку. У робочій групі з підготовки КК України брали участь науковці з усіх закладів вищої освіти України. Положення проекту обговорювалися на багатьох наукових заходах, він отримав високу оцінку міжнародних експертів. Однак головне полягало в тому, що в Україні як самостійній, незалежній, демократичній і правовій державі (ст. 1 Конституції України) відбувалися кардинальні зміни в економічній, політичній, правовій, культурній та інших сферах життєдіяльності

⁴ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> (дата звернення: 21.01.2020).

людей. І ці зміни мали бути враховані у новому законодавстві України, зокрема й у КК України. І якщо на першому етапі чинності він все ще зберігав якість системного нормативно-правового акта, то в наступні роки у нього було внесено багато змін і доповнень. Переважно такі зміни ґрунтувалися на невиправданості ідеї про те, що посилення суворості кримінального закону має вирішальне значення для подолання негативних явищ, які з'являються у суспільстві. Так, сплеск організованої злочинності у 90-х роках минулого століття призвів до змін у положеннях КК України стосовно відповідальності за співучасть у злочинах. У перші роки цього століття постали питання визначення відповідальності за терористичні злочини. Міжнародні зобов'язання України у сфері протидії корупції також спричинили до змін у КК України. Підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода)⁵ зобов'язало нашу державу адаптувати національне законодавство до європейського тощо. Україна є учасницею багатьох міжнародних конвенцій, які зобов'язують її ухвалити певні зміни до КК України. Кризові події на Майдані у лютому 2014 р., докорінна зміна суспільно-політичної обстановки в Україні вплинули, крім усього іншого, і на зміст КК України. Нині, коли Автономна Республіка Крим окупована Російською Федерацією і частина територій Донецької та Луганської областей контролюються терористичними формуваннями так званих Донецької Народної Республіки та Луганської Народної Республіки за підтримки тієї ж Росії постають нові завдання і в частині кримінально-правового регулювання відносин, що виникають між державою і громадянами України та іноземцями, які вчиняють злочини проти територіальної цілісності України, в зоні проведення Операції об'єднаних сил тощо.

Ці та інші чинники вплинули на те, що в КК України за період його чинності було внесено понад 1 000 змін і доповнень, крім того, готуються ще нові. Очевидно, ці зміни вносилися Верховною Радою України кількох скликань, часто без врахування закладених у КК України концептуальних положень (як кажуть, “на потребу дня”), без врахування напрацьованих вітчизняної кримінально-правової науки, за відсутності соціальної обумовленості змін, із порушенням правил криміналізації, законодавчої техніки тощо. Всі ці зміни і доповнення призвели до того, що чинний КК України перестав бути системним нормативно-правовим актом; у ньому з'явилися суперечності та неузгодженості, а також помилкові положен-

⁵ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011> (дата звернення: 21.01.2020).

ня; він занадто перевантажений спеціальними складами злочинів, що породжує непотрібну та неузгоджену конкуренцію кримінально-правових норм; не дає відповіді на багато питань, які постали перед судами при його застосуванні; цей акт не в усьому відповідає міжнародним зобов'язанням України, не враховує появу нових форм злочинності у сфері суспільних комунікацій, можливості штучного інтелекту тощо.

Курс на те, щоб побудувати в Україні розвинену європейську країну з сучасною, прозорою, добре функціонуючою демократією ставить перед державою завдання щодо подальшого розвитку правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини та громадянина з урахуванням міжнародних зобов'язань України відповідно до демократичних стандартів і найкращих світових практик, зокрема, держав – членів ЄС. Згідно з Указом була створена Комісія з питань правової реформи⁶, у складі якої із її членів була утворена, зокрема, робоча група з питань розвитку кримінального права. До цієї групи увійшли дев'ять науковців із провідних закладів вищої освіти України, перед якими поставлені завдання забезпечити розроблення і внесення Президентові України узгоджених пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства.

На виконання цього державного завдання робоча група з питань розвитку кримінального права 18–19 жовтня 2019 р. у Харкові на Міжнародній науковій конференції презентувала проєкт Концепції реформування законодавства України в частині відповідальності за публічні правопорушення. Згідно з проєктом планується підготовка трьох кодексів: 1) Кримінального кодексу; 2) Кодексу про проступки; 3) Кодексу про адміністративні порушення. При цьому строки підготовки зазначених проєктів кодексів є досить стислими, а саме протягом року.

Своєчасне та якісне виконання поставлених завдань із реформування кримінального законодавства потребує мобілізації зусиль фахівців у галузі кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого та адміністративно-деліктного права. Такі зусилля мають бути зосереджені на вирішенні комплексу завдань із наукового забезпечення підготовки зазначених нормативно-правових актів.

Важливий напрям стосується завдань кримінально-правової науки щодо забезпечення кримінологічної, соціальної та міжнародно-правової відповідності нового кримінального законодавства України, тобто сучасним викликам злочинності. КК України повинен мати сучасні кримінально-правові засоби протидії проявам транснаціональної зло-

⁶ Питання Комісії з питань правової реформи (н 1).

чинності, злочинам у фінансовій сфері, у сфері охорони навколишнього середовища, сучасним формам організованої злочинності, пов'язаної, зокрема, з торгівлею людьми, тероризмом, незаконним обігом наркотичних засобів, зброї, антикваріату, фальсифікованих лікарських засобів тощо.

КК України і Кримінальний процесуальний кодекс України повинні мати норми, які гарантували б ефективне міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю. У зв'язку з цим завдання кримінально-правової науки – забезпечити відповідність нового КК міжнародним зобов'язанням України. Перш за все, йдеться про імплементацію тих положень міжнародних договорів, які є обов'язковими для України, оскільки відомо, що не всі такі договори імplementовані в кримінальне законодавство України. Крім того, важливо надати наукове обґрунтування адаптації та гармонізації вітчизняного кримінального законодавства з міжнародними угодами, конвенціями, учасником яких є Україна. Так, відповідно до Угоди і, з огляду на конституційні положення, згідно з якими підтверджена незворотність європейського та євроатлантичного курсу України (Преамбула Конституції України), перед українською правовою наукою загалом і кримінально-правовою наукою зокрема стоїть завдання дослідження, обґрунтування та наукового забезпечення гармонізації кримінального законодавства України з європейським кримінальним правом, тобто забезпечення європеїзації кримінального законодавства України. Це означає необхідність докладного дослідження європейського кримінального права, яке відображається у директивах ЄС, стандартах Ради Європи в галузі матеріального кримінального права, у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), яка є джерелом права в Україні, а також практики Європейського Суду справедливості, висновках Європейської Комісії “За демократію через право” (Венеційська комісія) у тій частині, що стосується кримінального права, експертів Ради Європи з окремих законопроектів у галузі кримінального права тощо. В європейських структурах існують різні інституції, рекомендації яких беруться за основу при виробленні рекомендацій і рішень керівних органів ЄС та Ради Європи (наприклад, Рада з пенологічної співпраці при Раді Європи). Європейські партнери підтримують в Україні різні напрями роботи, які переплітаються із проблемами кримінального права, наприклад, Центр із тюремного населення, Центр пробації, робоча група Міністерства юстиції України з розвитку кримінальних покарань і заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та вдосконалення практики їх застосування тощо. Напрацювання зазначених інституцій підлягають науковому обміркуванню і дослідженню з метою формуван-

ня пропозицій до майбутнього КК України. У зв'язку з цим підвищується і роль порівняльних досліджень, зокрема й у галузі кримінального права. Дослідження законодавчого досвіду європейських країн у кримінально-правовій сфері, особливо в тих країнах, де нещодавно було змінено кримінальне законодавство, може дати гарний ефект запозичення сучасних підходів до вирішення проблем, загальних для європейських країн, з урахуванням, звісно, специфіки національно-правової системи України.

Одним із важливих напрямів є дослідження проблем відповідності кримінального законодавства вимогам Конституції України, яка згідно з ч. 2 ст. 8 має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Відомо, що при підготовці КК України 2001 р. текст проєкту проходив експертизу на відповідність Конституції України, але Конституція 1996 р. зазнала численних доповнень і змін, а тому знову виникають запитання про відповідність Основному Закону інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності, положень кримінального закону щодо осіб, які засуджені до довічного позбавлення волі, але не мають права “на надію”, тощо.

Згідно з ч. 1 ст. 8 Конституції України ‘в Україні визнається і діє принцип верховенства права’⁷. Зміст цього принципу потребує втілення у текст проєкту нового КК України. Водночас у науці кримінального права відсутній єдиний підхід до розуміння цього принципу у кримінально-правовому вимірі. Утім, принцип верховенства права закладений не тільки в Конституцію України, а й у засновницькі документи багатьох європейських інституцій, наприклад, Ради Європи, ЄС тощо. Тому одним із важливих завдань вітчизняної кримінально-правової науки є дослідження, формулювання та втілення принципу верховенства права у приписи нового КК України, а також у практику його застосування.

Ще один напрям, який потребує концентрації зусиль науковців, – змістовне наповнення кримінально-правових норм. Ці норми повинні відповідати, перш за все, потребам демократичного суспільства. У зв'язку з цим важливе значення мають положення Указу Президента України “Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року” (далі – Цілі)⁸. У документі підтримані проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р. і результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України. В Указі визначено 17 таких цілей, зокрема, у цілі 16 зазначено:

⁷ Конституція України (н 4).

⁸ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>> (дата звернення: 21.01.2020).

Юрій Баулін, Василь Тацій

<...> сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу для правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях⁹.

Крім того, Національній академії наук України та галузевим академіям, зокрема і Національній академії правових наук України, рекомендовано враховувати Цілі під час визначення напрямів наукових досліджень. Нарешті, Цілі є орієнтирами для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованого економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України. Проєкт Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. і Національний план дій до 2020 р.¹⁰, які підготовлені Кабінетом Міністрів України із залученням широкого кола експертів, управлінців, представників громадськості, передбачають, зокрема, такі завдання: сприяти верховенству права, забезпечувати надання всім рівного доступу до захисту їхніх прав, протидіяти корупції, зловживанню з боку посадових осіб і жорсткому та принизливому поведженню шляхом реформування системи судочинства та забезпечення правопорядку. Для досягнення оперативної цілі – сприяти мирним та інклюзивним спільнотам для сталого розвитку й забезпечити безпеку держави – поставлене завдання значно скоротити поширення усіх форм насильства та знизити показники насильницької смертності шляхом забезпечення належної охорони правопорядку з акцентом на запобігання правопорушень; забезпечити ефективну протидію торгівлі людьми; значно зменшити незаконні фінансові потоки; вести боротьбу з усіма формами організованої злочинності; радикально скоротити кількість зброї, спеціальних засобів і вибухових матеріалів, що перебувають у незаконному обігу; зміцнити систему контролю над незаконними фінансовими потоками з метою запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму тощо. Вочевидь поставлені цілі та визначені завдання потребують концентрації зусиль науковців у сфері наук кримінально-правового циклу з метою досягнення цілей сталого розвитку, зокрема й кримінально-правовими засобами.

Постійним є напрям наукових розвідок, що полягає у забезпеченні науковими дослідженнями обґрунтування змін до майбутнього КК України, що пов'язані з відмовою від положень, які не відповідають вимогам

⁹ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року (н 8).

¹⁰ Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року (проєкт) та Національний план дій на 2017–2020 роки із впровадження Стратегії сталого розвитку України до 2030 року (проєкт) <https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf> (дата звернення: 21.01.2020).

сучасності. Водночас повинна бути забезпечена наступність положень чинного КК України у новому кримінальному законі. Як зазначалося, чинний КК України сприйняв багато класичних інститутів кримінального права, що пройшли випробування часом. Безперечно, у цих інститутів є майбутнє й у новому КК України з урахуванням, звичайно, сучасних викликів злочинності, досягнень наукової думки щодо розвитку таких інститутів, матеріалів багаторічної практики їх застосування. І якщо з'являються, наприклад, сумніви у збереженні в новому КК України такої ознаки злочину, як його “суспільна небезпечність”, і твердження щодо його заміни на ознаку “протиправність діяння”, то зусилля науковців потребують концентрації на аргументації такої заміни, зокрема, шляхом порівняльних досліджень, а також прогнозування її наслідків. Відмова від усталених понять, визначених у КК України, чи їх кардинальна зміна повинні бути належним чином обґрунтовані з наукової, методологічної, практичної та будь-якої іншої точки зору.

Характерною особливістю сучасних досліджень є їхній міждисциплінарний характер. Вочевидь публічні правопорушення включають у себе не тільки злочини і проступки, а й адміністративні порушення та дисциплінарні проступки в публічній сфері. Мегазавданням є створення концепції та її втілення у тексти законів щодо відповідальності за публічні правопорушення, про що вже заявили львівські науковці-криміналісти. Однак нагальними завданнями у межах підготовки проєктів КК України, Кодексу про проступки і Кодексу про адміністративні порушення є міждисциплінарні дослідження щодо розмежування злочинів і проступків, а також адміністративних порушень; побудова зазначених кодексів на єдиній методологічній основі; забезпечення вирішення матеріально-правових проблем у взаємозв'язку з вирішенням відповідних питань кримінальним процесуальним і кримінальним виконавчим правом тощо. Тільки завдяки комплексному розв'язанню проблем встановлення юридичної відповідальності за публічні правопорушення зусиллями представників наук кримінально-правового й адміністративно-деліктного циклу можна сподіватися на ефективне врегулювання відповідних відносин у сфері юридичної відповідальності за такі правопорушення.

У дослідженні проблем, пов'язаних із реформою кримінального законодавства, важливим є напрям, що стосується вивчення корупційних ризиків при встановленні та застосуванні кримінального закону. Немає потреби доводити, що боротьба з корупцією та суттєве зменшення її обсягів – це нагальна проблема для України. І в цьому сенсі корупційні ризики часто закладаються у тексти нормативно-правових актів. Завдання полягає у тому, щоб піддати антикорупційній експертизі очікуваний

текст нового КК України з урахуванням прогнозу щодо його застосування. При цьому виникає необхідність передбачити антикорупційні заходи як на стадії підготовки та ухвалення кримінального закону, так і на стадії його застосування. Ідеться про обґрунтування таких положень, які обмежили б розсуд як законодавця при встановленні підстави кримінальної відповідальності та видів і розміру такої відповідальності, так і розсуду суду при індивідуалізації кримінальної відповідальності конкретному злочинцеві за результатами розгляду певного кримінального провадження.

Заслуговує на увагу такий напрям наукових досліджень, як захист інтересів потерпілого від злочину в КК України. В останні роки активно обговорюється питання щодо віднесення потерпілого до суб'єкта матеріальних кримінально-правових відносин. На відміну від сталих уявлень, що суб'єктами таких відносин є, з одного боку, держава, а з другого – особа, яка вчинила злочин, а предметом – кримінальна відповідальність злочинця, пропонується розглядати і потерпілого від злочину (фізичну або юридичну особу) як третього суб'єкта матеріальних кримінально-правових відносин. У зв'язку з цим у КК України пропонується передбачити активну роль потерпілої особи при вирішенні питань щодо звільнення від кримінальної відповідальності, при призначенні судом покарання винній особі, при обранні їй заходів пробації, умовно-достроковому звільненні засудженої особи від відбування покарання, при достроковому знятті судимості, застосуванні помилування тощо. Певною мірою деякі із зазначених питань вже враховані в чинному КК України, а щодо більшості – їх пропонується активно впроваджувати у новий КК України. Завдання науки кримінального права полягає у чіткому визначенні та розмежуванні матеріальних, процесуальних і виконавчих аспектів кримінально-правових відносин, їх суб'єктів, прав, обов'язків і повноважень, предмета таких відносин, стадій їхньої реалізації та правових наслідків з урахуванням ролі потерпілої особи у цих відносинах.

Суттєве значення має напрям досліджень, пов'язаний з обґрунтуванням криміналізації та декриміналізації протиправних діянь. Вочевидь чинний КК України через багаточисленні зміни та доповнення став громіздким і неузгодженим актом із багатьма спеціальними нормами, розбалансованими санкціями тощо. Наукове завдання у цій царині полягає в тому, щоб обґрунтувати критерії поділу протиправних діянь на злочини, проступки та адміністративні порушення. Вирішення цього первинного завдання дасть змогу побудувати і структурувати окремі кодекси. Підготовка трьох кодексів є рішучим кроком до декриміналізації

багатьох протиправних діянь та гуманізації відповідальності за правопорушення різного ступеня тяжкості.

Наступним кроком є пеналізація визначених правопорушень. При цьому знову виникає необхідність розробки вчення про санкції, які мають бути передбачені за відповідний вид правопорушень – злочинів, проступків і адміністративних порушень, тобто завдання, яке поки що не вирішено вітчизняною правовою наукою. З цим тісно пов'язаний і такий напрям дослідження, як диференціація підстав та виду і розміру відповідальності, а також її індивідуалізація. Вочевидь всі зазначені проблеми також мають міждисциплінарний характер і їх вирішення потребує комплексних досліджень фахівців суміжних спеціальностей. Виокремлюючи КК України, важливо звернути увагу дослідників на те, що цей акт повинен містити відносно невеликий перелік злочинів (найбільш тяжких правопорушень), за які мають бути передбачені найбільш суворі види і міри покарання. З урахуванням того, що деякі з існуючих видів покарань майже не застосовуються (наприклад, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців), а деякі з них доцільно віднести до заходів безпеки (наприклад, позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю), то існує важлива наукова проблема побудови системи покарань та заходів безпеки за злочини, судових стягнень – за проступки й адміністративних стягнень – за адміністративні порушення, тобто розробка міждисциплінарного вчення про систему санкцій за публічні правопорушення. Застосування суворих санкцій за вчинення злочинів (наприклад, великих штрафів та ув'язнення на певний строк і довічне ув'язнення) повинно мати на меті все ж таки забезпечення справедливості та запобігання вчиненню нових злочинів як із боку засудженого, так і з боку інших осіб (спеціальне й загальне запобігання злочинам). Так само метою судових стягнень за вчинення проступків є забезпечення справедливості та убезпечення суспільства від вчинення нових посягань на життєво важливі об'єкти правової охорони.

Вочевидь в основі підготовки трьох кодексів лежить ідея гуманізації юридичної відповідальності та її диференціації залежно від тяжкості посягання та обтяжуючих і пом'якшуючих обставин. Водночас сучасні підходи, пов'язані з поведінням держави з правопорушниками, дають підстави для широкого застосування покарань (стягнень), не пов'язаних із їх ув'язненням, а саме альтернативних заходів і, перш за все, інституту пробації. У вітчизняній науці тільки розпочинаються широкомасштабні та комплексні дослідження пробації. Утім, криміногенна ситуація в країні, а також зарубіжний досвід свідчать про високу ефективність застосування пробаційних заходів до осіб, які вчинили ненасильницькі

злочини, злочини невеликої і середньої тяжкості. Заслужують на увагу пропозиції, які потребують відповідного наукового обґрунтування щодо застосування пробації до осіб, які умовно-достроково звільнені від подальшого позбавлення волі (зокрема, від довічного позбавлення волі), при звільненні осіб від відбування покарання після закінчення строку відбування, коли особи мають великий ризик вчинення нових злочинів тощо. Предметом наукових досліджень має стати визначення юридичної природи пробаційних заходів: чи є вони окремим видом покарання, наприклад, пробаційний нагляд, чи це сукупність наглядових, контрольних і допоміжних заходів, які застосовуються до осіб, звільнених від покарання, з метою інтеграції їх у суспільство. Вочевидь у подальшому потребує наукового моніторингу ефективність таких заходів, розширення їхнього переліку тощо. Важливо сфокусувати увагу на заходах, які заохочують осіб, що вчинили злочини, до законослухняної поведінки, стимулюють їх ресоціалізацію та інтеграцію у суспільство.

Підготовка нових кодексів повинна ґрунтуватися на аналізі статистичних даних щодо застосування чинного КК України. Потребують дослідження, зокрема, проблеми ефективності застосування тих чи інших покарань, передбачених КК України. Важливим є узагальнення практики Верховного Суду у кримінальних справах. Це стосується як проблем кримінально-правової кваліфікації окремих видів злочинів та обставин, що виключають злочинність діяння, так і призначення покарання та інших кримінально-правових засобів. Завдання полягає у тому, щоб вирішити у майбутньому КК України проблеми, які зараз існують у практиці застосування чинного КК України, а це потребує наукового осмислення існуючих проблем та обґрунтування пропозицій із їх вирішення у проєкті КК України.

Широкий пласт наукових проблем лежить у площині діджиталізації правової системи в Україні. Вочевидь діджиталізація трьох кодексів про відповідальність за публічні правопорушення є лише частиною загальнодержавної програми діджиталізації всієї правової системи. Водночас метою діджиталізації кодексів є допомога, перш за все, правозастосувачам (детективу, слідчому, прокуророві, судді, захиснику, офіцеру пробації, співробітнику колонії та виконавчої служби тощо) ухвалювати рішення при вирішенні тієї чи іншої проблеми за допомогою штучного інтелекту. Передумовою цього є побудова кодексів на єдиній методологічній основі, що включає в себе: єдину структуру (наприклад, книги, розділи, підрозділи, статті, пункти, підпункти), термінологію, типізацію (класифікацію) правопорушень та їх правових наслідків, уніфікацію різних реєстрів та інших матеріалів у всіх випадках, де це можливо, тощо.

За допомогою діджиталізації досягається систематизація всієї необхідної інформації (законів, міжнародних та європейських актів, національної та іноземної практика, наукових досягнень, стану правопорядку тощо), її обробка та аналіз для вирішення поставленої проблеми, рекомендації щодо можливих рішень із прогнозом тих наслідків, які тягне за собою кожне запропоноване рішення, моніторинг виконання ухваленого рішення та його корегування з урахуванням наслідків його виконання тощо.

Діджиталізація відкриває широкі можливості для створення автоматизованих робочих місць для слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів, інших зацікавлених осіб та державних діячів, для розгортання відповідних наукових досліджень на новій інформаційній базі, ухвалення політичних рішень тощо.

Вочевидь реформа кримінального законодавства потребує наукового осмислення освітньої підготовки майбутнього покоління юристів. Окрім перегляду освітніх та інших програм, існує необхідність обговорення питання щодо викладання на магістерських програмах питань міжнародного кримінального права, як це робиться у багатьох європейських університетах. Крім того, підготовка, обговорення та ухвалення у майбутньому кодексі про відповідальність за публічні правопорушення потребує зміни системи підвищення кваліфікації працівників правоохоронної системи.

Очевидно, що докорінна зміна правового регулювання у сфері відповідальності за публічні правопорушення потребує зважених і продуманих кроків держави. Згідно з Указом підготовлені проєкти нормативно-правових актів підлягають широкому обговоренню у професійному середовищі, громадськістю та всіма зацікавленими особами. Для цього повинна бути створена відповідна платформа на базі сучасних засобів комунікації. На ній кожен, кого цікавлять питання відповідальності за публічні правопорушення, може висловити свою думку, стати ніби співавтором великої роботи з підготовки нового законодавства. У цій дискусії вагомий внесок повинні зробити фахівці-науковці. І лише після цього відповідні проєкти у пакеті можуть бути подані Президенту України для внесення на розгляд Верховної Ради України.

Висновки. На всіх зазначених вище напрямках наукових досліджень в умовах реформування кримінального законодавства доцільно концентрувати зусилля науковців, аби майбутнє законодавство про відповідальність за публічні правопорушення і практика його застосування відповідали викликам сьогодення.

Yuriy Baulin
Vasyl Tatsiy

TASKS OF THE NATIONAL CRIMINAL LAW SCIENCE
IN THE CONTEXT OF CRIMINAL LEGISLATION REFORMS
IN UKRAINE

ABSTRACT. The article highlights major tasks of the national criminal law science in the context of current reforms of Ukrainian criminal legislation. According to the Decree of the President of Ukraine “Issues of the Legal Reform Commission”, a working group for criminal law development has been formed as part of the said Commission; this group is assigned the task of updating criminal legislation of Ukraine. In connection with this task, the group is working on three codes which concern liability for public offenses, namely: the Criminal Code of Ukraine, the Code of Misdemeanors and the Code of Ukraine on Administrative Offenses. Scientific support of legislative work is essential to ensure the implementation of this task.

This article aims at formulating the tasks of the national criminal law science with a view to ensuring that these Codes are prepared with high quality.

The main results of the study are the formulation and justification of 17 areas of scientific research intended to provide high-quality scientific support for drafting of the new Codes. They include: ensuring of criminological, social and international legal compliance of the new criminal legislation of Ukraine, i.e., compliance with current crime challenges; research into the issues of criminal legislation compliance with requirements of the Constitution of Ukraine; ensuring that the content of criminal law provisions complies with the needs of a democratic society; via scientific research, justification of changes to the future Criminal Code of Ukraine with a view to abandoning the provisions which no longer meet today’s requirements; creating the concept of liability for public offenses and its implementation in the texts of laws; research of corruption risks arising when criminal law is established and applied; research on the protection of interests of a crime victim; introduction of wide application of punishments (penalties) which do not involve imprisonment, namely, alternative measures and, above all, the institute of probation.

The author concludes that focusing the scholars’ efforts on the said areas of scientific research will allow preparing the future legislation on liability for public offenses in the manner meeting the challenges of modern times.

KEYWORDS: criminal law reform; criminal law science; areas of scientific research; compliance with modern challenges.